

УДК 7.04:7.046.3:316.75

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1779-7522>

DOI:

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ГВОЗДИКИ У ВІЗУАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ: ВІД САКРАЛЬНОГО СИМВОЛУ ДО СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЗНАКУ

Костюк

Ірина Володимирівна

кандидатка філологічних наук,
доцентка, Львівська національна
академія мистецтв, м. Львів
i.kostiuk@lnam.edu.ua

Iryna Kostiuk

Ph.D. (Philology),
associate professor,
Lviv National Academy
of Arts, Lviv
i.kostiuk@lnam.edu.ua

Анотація. Мета дослідження — комплексно проаналізувати еволюцію образу гвоздики у візуальній культурі від її функціонування як міфологічного образу та сакрального символу в релігійному мистецтві аж до набуття статусу соціально-політичного знаку в модерних і сучасних культурних практиках. Проаналізовано історико-культурні передумови формування символічного значення гвоздики в європейській культурній традиції; визначено основні іконографічні та семантичні характеристики образу в міфології, мистецтві Середньовіччя та Ренесансу; простежено процес секуляризації образу гвоздики в мистецтві Нового часу; з'ясовано трансформацію символіки гвоздики в контексті соціально-політичних рухів XIX–XX століть, використання образу в медіапросторі як засобу ідеологічної комунікації та колективної пам'яті.

Символіка гвоздики змінювалася залежно від історичного періоду й культурного контексту. У міфологічних уявленнях гвоздика втілювала ідеали героїзму та божественної досконалості, а в християнській культурі стала знаком чистоти, страждання і жертвності Христа. З часом символіка розширилася: у Франції гвоздика стала знаком революційної солідарності та мужності, в Англії — аристократизму. У сучасному контексті гвоздика продовжує функціонувати як багаторівневий символ: відображає культурну традицію, історичну пам'ять і соціально-політичну ідентичність, є знаком відваги, солідарності та ритуальної участі в колективних подіях. Еволюція образу гвоздики демонструє, що звичайна квітка може стати потужним культурним маркером, здатним трансформуватися у відповідь на зміни суспільних, релігійних і політичних умов, і водночас зберігати зв'язок із сакральними та емоційними смислами, закладеними в її первісній символіці.

Ключові слова: гвоздика, візуальна культура, еволюція образу, символ у мистецтві, символ у культурі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, актуальність. У візуальній культурі квіткові образи традиційно виконують роль не лише декоративних елементів, а й потужних носіїв символічних значень, що трансформуються залежно від історичного, релігійного та соціально-політичного контексту. Одним із таких багатозначних символів є гвоздика — квітка,

чий образ протягом століть зазнавав істотних смислових змін: від сакрального знака в релігійному мистецтві до маркера ідеологічних, революційних та меморіальних практик у новітній історії. Попри наявність окремих мистецтвознавчих і культурологічних досліджень, що розглядають символіку квітів або аналізують окремі історичні періоди, цілісне осмислення еволюції образу гвоздики як феномену візуальної культури залишається недостатньо розробленим.

Загальна проблема полягає у виявленні закономірностей трансформації семантики гвоздики та з'ясуванні механізмів, через які один і той самий візуальний образ набуває нових значень у різних культурних середовищах. Особливої уваги потребує питання, яким чином сакральний символ, пов'язаний із християнською традицією (зокрема мотивами страждання, любові та жертви), поступово інтегрується у світські контексти, стає елементом художніх практик Нового часу, а згодом — інструментом соціально-політичної комунікації, протестної культури та меморіальної риторики. Така зміна функцій свідчить не лише про динаміку символічних систем, а й про ширші процеси секуляризації, ідеологізації та масовізації візуальних кодів.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, сучасна гуманітаристика дедалі більше звертається до міждисциплінарного аналізу візуальних образів як інструментів формування колективної пам'яті та ідентичності. У цьому контексті гвоздика виступає показовим прикладом того, як естетичний об'єкт стає елементом політичного дискурсу та символом спільнотних переживань — від революційних рухів до практик вшанування загиблих. По-друге, в умовах інформаційного суспільства й медіатизації культурного простору значення візуальних символів часто знає швидких трансформацій, що потребує їхнього критичного аналізу з позицій історії мистецтва, культурології та семіотики.

Зв'язок поставленої проблеми з важливими науковими завданнями полягає в необхідності уточнення теоретичних підходів до вивчення символу як динамічної структури, що функціонує в різних типах візуальних текстів — від іконопису та живопису до плакату, фотографії, кіно й цифрових медіа. Дослідження еволюції образу гвоздики дозволяє конкретизувати механізми переінтерпретації традиційних символів у нових історичних

умовах, а також простежити взаємодію між мистецькими практиками та політичними процесами. Це, своєю чергою, сприяє розширенню методологічного інструментарію аналізу візуальної культури та уточненню понять «сакральне», «секулярне», «ідеологічне» в їхній історичній динаміці.

Практичне значення проблеми пов'язане з можливістю використання результатів дослідження у сфері культурної політики, музейної та виставкової діяльності, освітніх програм з історії мистецтва та культурології. Розуміння символічної еволюції гвоздики дозволяє уникнути поверхових інтерпретацій і сприяє формуванню критичного ставлення до візуальних знаків, що активно використовуються в публічному просторі. Як результат, аналіз трансформації образу гвоздики від сакрального символу до соціально-політичного знаку є не лише історико-мистецтвознавчим завданням, а й актуальним дослідницьким напрямом, що відображає глибинні процеси зміни культурних кодів у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях культури та мистецтва особливої уваги до зміни символіки квітів не спостерігаємо, не знаходимо, зокрема, культурологічних або мистецтвознавчих наукових праць, що безпосередньо аналізують образ гвоздики в контексті його еволюції від сакрального до соціально-політичного значення, загалом дослідження символіки квітів є фрагментарними та розпорошеними між дисциплінами (історія мистецтва, культурологія, семіотика). Попри це, низка як українських, так і закордонних джерел розглядають окремі аспекти семантики квітів, що може слугувати початком для комплексного аналізу. Зокрема, у мистецтвознавчій та популярній літературі помітне зростання інтересу до символіки квітів як носіїв культурних значень. Наприклад, М. Гейлмеєр (Heilmeyer, 2004) у своїх дослідженнях пояснює семантику квітів у давньому та ранньохристиянському світах, їхнє особливе значення у звичаях (особливо з теми кохання, одруження) і святах, а також використання квітів як символів статусу, символів пір року або як метафор людських якостей. Зокрема, у дослідженні «The Floral Symbolism of the Great Masters» (Haig, 2022) Елізабет Хейг пояснює, чому великі майстри зображали Мадонну з гвоздиною та яке релігійне значення (кров або сльози) вкладалося в цей образ.

Є також праці, де розглядається загалом сим-

волічне навантаження рослин і квітів у живописі як засобу передачі емоцій, ідей та дій у художніх творах (Dubey, 2019; Py, 2024). Закордонні джерела надають обширний обсяг для розгляду гвоздики в контексті соціально-політичних дискурсів. Ці матеріали є важливими для розуміння того, як традиційний квітковий образ інкорпорувався в ідеологічні й рухові практики, набуваючи нових значень у політичній візуальності.

Академічні джерела також звертаються до загальних теоретичних меж символіки у візуальній культурі, хоча прямих досліджень гвоздики як культурного знака не знаходимо. Наприклад, роботи з культурної семіотики та онтології символів створюють методологічні основи для аналізу зміни семантичного навантаження знаків у різних культурних системах, що може бути застосовано до образу гвоздики. Хоч деякі дослідження використовують іконографію, літературу, фольклор, але мало емпіричних досліджень, які об'єднують візуальні джерела з матеріальною культурою, архівними документами, політичними дискурсами.

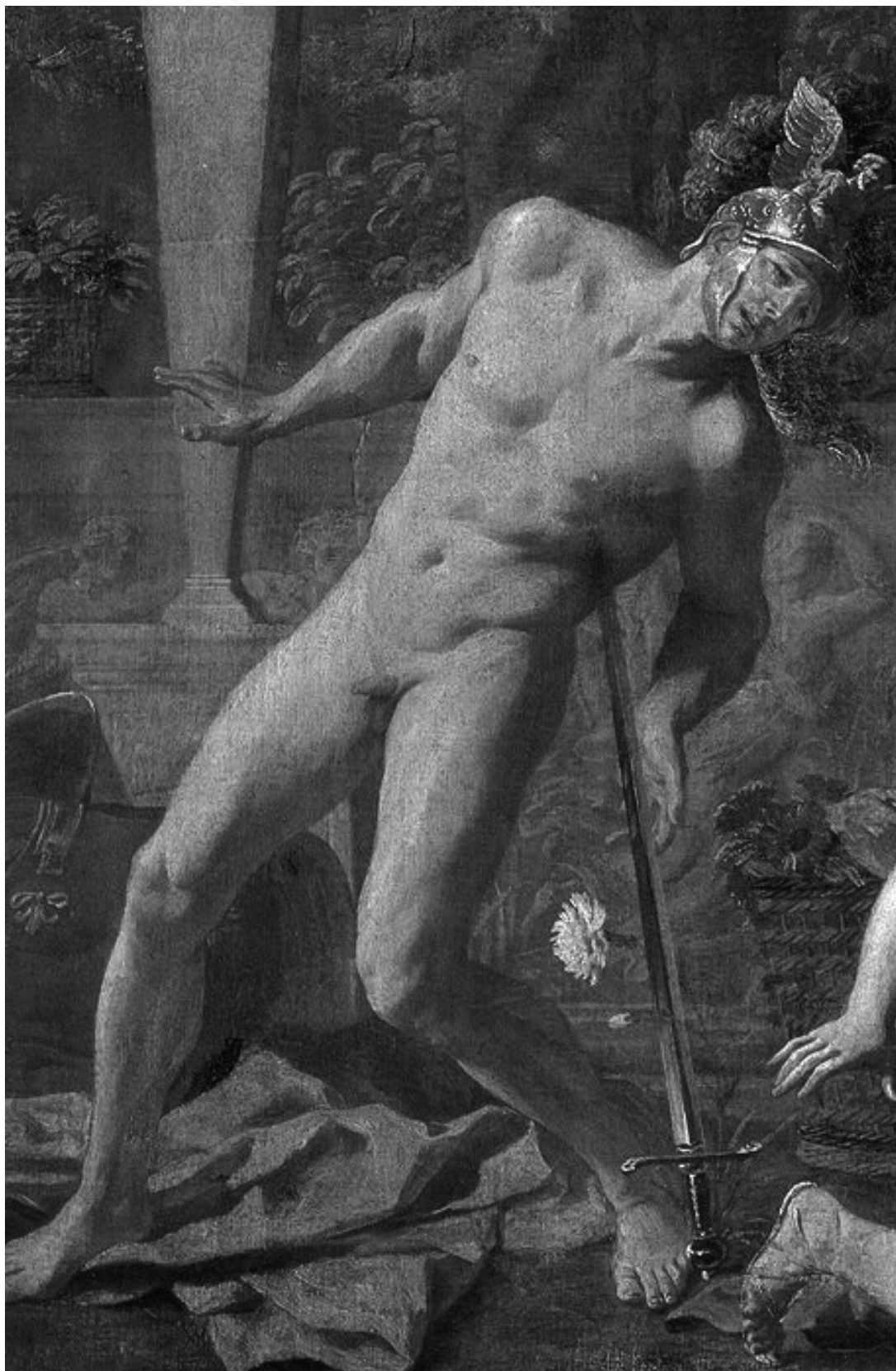
Україномовні ресурси (на жаль, лише популярного характеру) окреслюють традиційне сакральне значення гвоздики, пов'язане з ідеями любові, самопожертви та материнства — мотиви, що сягають християнської традиції та фіксуються ще в народних уявленнях про символіку квітів. У вітчизняному академічному дискурсі теми, безпосередньо присвячені гвоздиці, частіше трапляються у форматі загальних енциклопедичних довідок чи популярних публікацій із символіки квітів, а не глибоких спеціалізованих студій. Це вказує на потребу в інтеграції локальних культурних інтерпретацій із міжнародним дослідницьким контекстом, що дозволило б не лише відобразити внутрішню семіотичну динаміку, але й порівняти роль гвоздики як культурного символу в різних соціально-історичних умовах — це і є одне із завдань нашої статті.

Отже, сучасний науковий дискурс містить низку джерел, які окреслюють традиційні міфологічні та сакральні значення гвоздики, а також її активне залучення в соціально-політичні практики XX століття, проте потреба в цілісному міждисциплінарному дослідженні, яке б систематизувало ці підходи й проаналізувало механізми семантичної трансформації образу гвоздики у візуальній культурі, залишається.

Мета статті — комплексно проаналізувати еволюцію образу гвоздики у візуальній культурі від її функціонування як міфологічного образу та сакрального символу в релігійному мистецтві аж до набуття статусу соціально-політичного знаку в модерних і сучасних культурних практиках, а також у виявленні механізмів трансформації її семантики в різних історичних та ідеологічних контекстах. Для досягнення цієї мети нам потрібно проаналізувати історико-культурні передумови формування символічного значення гвоздики в європейській культурній традиції; визначити основні іконографічні та семантичні характеристики образу гвоздики в міфології, релігійному живописі та мистецтві Середньовіччя й Ренесансу; простежити процес секуляризації образу гвоздики в мистецтві Нового часу та зміну її художніх функцій у світських жанрах; з'ясувати трансформацію символіки гвоздики в контексті соціально-політичних рухів XIX–XX століть, зокрема окреслити особливості використання образу гвоздики в плакатному мистецтві, масовій культурі та медіапросторі як засобу ідеологічної комунікації, колективної пам'яті та меморіальної культури.

Виклад основного матеріалу. Хронологічно першою про гвоздику розповідає міфологія. Щоправда, наприклад, у відомих «Метаморфозах» Овідія не знаходимо про неї згадок. У поемі детально описуються численні рослинні метаморфози — нарцис, гіацинт, крокус, анемона, лавр, мирт, троянда та інші квіти та дерева, що виникають унаслідок перетворень міфологічних персонажів, однак назви або опису квітки, яку можна однозначно ідентифікувати як гвоздику, у тексті немає. Варто враховувати, що сучасна ботанічна назва *Dianthus* («божественна квітка») сформувалася значно пізніше, тому навіть потенційні античні згадки не фіксувалися б під цією назвою. Ще в III ст. до н.е. Теофраст описав цю квітку, назвавши саме «квіткою бога» (досі ніхто не може пояснити цю назву, можливо, завдяки яскравому червоному кольору, який з давніх часів вважався кольором імператорів). У римській поетичній традиції гвоздика не мала такого міфологічного статусу, як, наприклад, гіацинт чи нарцис, пов'язані з конкретними сюжетами перетворення.

Маємо два міфологічні пояснення походження цієї квітки та її символіки. Давньогрецький міф розповідає, що богиня полювання Артеміда, по-

Іл. 1. Нікола Пуссен. Царство Флори. Фрагмент. 1631. Дрезденська картинна галерея.

Іл. 2. Рогір ван дер Вейден. Мадонна з гвоздикою. 1460. Музей образотворчих мистецтв у Генті.

Іл. 3. Леонардо да Вінчі. Мадонна з гвоздиною. 1478–80. Стара Пінакотекa, Мюнхен.

вертаючись з полювання в гніві через мисливську невдачу, зустріла пастуха, який грав на сопілці. Бо-

гиня вирішила, що це його музика налякала звірів, тому кинулася на нього й вирвала очі. Усвідомив-

Іл. 4. Альбрехт Дюрер. Мадонна з гвоздикою. 1516. Стара Пінаотека, Мюнхен.

ши й пошкодувавши про скоєне, кинула ці очі на землю — і на тому місці вирости дві яскраво-чер-

воні гвоздики, що нагадують про жорстокий вчинок. Другий міф пов'язаний зі смертю героя Тро-

Іл. 5. Рафаель. Мадонна з гвоздиками. 1506–1507. Лондонська національна галерея.

янської війни Аякса Талемоніда, який у стані безумства вбив мечем череду биків, думаючи, що це вороги, прийшовши до тям, усвідомив усю ганьбу й здійснив суїцид — убив себе власним мечем. Міф розповідає, що з крові героя з'явилися червоні

гвоздики (цей сюжет відтворив Н. Пуссен у картині «Царство Флори», щоправда гвоздика там білого кольору (іл. 1).

Для аналізу сакральної символіки гвоздики доцільніше звертатися не до античної міфології,

Іл. 6. Ян Девідс де Хем. Квіти у вазі. 1660. Державний Ермітаж.

а до пізнішої — передусім християнської та середньовічної — іконографічної традиції. З півдня Європи, імовірно, разом з Вільгельмом Завойовни-

ком, ця квітка прибула до Франції. Загальновідомо про численні помилки та плутанину в термінології античних і середньовічних натуралістів (різні рос-

Іл. 7. Ганс Гольбейн Молодший. Портрет Саймона Джорджа. 1536.
Штеделівський художній музей у Франкфурті-на Майні.

лини називали одним терміном і навпаки — одну рослину різними термінами), однак за творами образотворчого мистецтва XIV ст. (численні зображення саду з Богородицею, святими, просто «діві з єдинорогами»), точно засвідчено, що саме з цього періоду квітку почали вирощувати й у садах.

Багато згадок про квіти містить Біблія та різноманітні апокрифи, тому християнські письменники від доби Середньовіччя і до Відродження часто використовували рослини як загальнозрозумілий засіб пояснення біблійних персонажів. Наприклад, Діву Марію постійно порівнювали з білою лілією — білі пелюстки як символ її цнотливості, а жовтувато-золотий пилювик втілював сяйво душі (Meagher, 2007), саме тому вази з цими квітами часто зображені поруч з Богородицею. Натомість

гвоздика в сакральному мистецтві (середньовічному та ренесансному) повинна була нагадувати про страждання Богородиці та її материнську любов. Легенда оповідає, що сльози Марії, які вона пролила, споглядаючи Ісуса на розп'ятті, перетворилися на білі та рожеві гвоздики. Саме під впливом цих оповідей бачимо цю квітку на роботах Рогіра ван дер Вейдена (іл. 2), Леонардо да Вінчі (іл. 3), Альбрехта Дюрера (іл. 4), де Богородиця тримає в руках гвоздику як символ майбутньої смерті Христа (Haig, 2022), а також у численних сюжетах «Благовіщення», «Мадонна з Дитям».

У цьому контексті, порушивши хронологію трансформації символіки гвоздики, згадаємо, що 1907 року громадська діячка Анна Джарвіс, яка запровадила святкування Дня матері, обрала улюбле-

ну квітку своєї матері, гвоздику, емблемою цього свята. Вона обрала білий колір, щоб символізувати чистоту материнської любові. Протягом багатьох років традиція дарувати гвоздики продовжувалася, хоча й змінювалися значення. Наприклад, червона гвоздика тепер символізує матір, яка все ще жива, тоді як біла гвоздика символізує матір, яка померла. Вважається, що Анна Джарвіс також могла вибрати гвоздику ще й тому що в християнській традиції гвоздики асоціюються з Богородицею і легендою, про яку ми вже писали — сльози Марії біля Розп'яття, торкаючись землі, перетворювалися на гвоздики, що стало символом невмирущої любові матері.

У багатьох європейських джерелах (зокрема німецьких і голландських) гвоздику називають «цвяховою квіткою» через схожість насіння чи форми бутону з цвяхами Розп'яття, що також відображено в церковній літературі цих країн.

Як результат, червона гвоздика символізувала криваву жертву або мученицьку смерть Ісуса або святих (можливо, саме під впливом терміна «божественна квітка»), біла — праведне життя християн. Крім того, рожеві гвоздики в руках Богородиці або самого немовляти Христа на полотні Рафаеля «Мадонна з гвоздиками» (іл. 5) відсилають до апокрифу про материнські сльози, що падали біля хреста. Отже, схожість аромату гвоздики з цінними прянощами, а також «божественна» назва сприяли тому, що цю квітку внесли в християнський гербарій у XV ст. Саме тому гвоздики білого кольору бачимо в руках святих мучениць, а червоні символізують божественну любов і страждання, сама форма квітки натякала на майбутні рани від цвяхів.

Однак у добу Відродження відбувається радикальне переосмислення основних засад і цілей мистецтва, тому квіти загалом перестають розглядати як певне семантичне доповнення релігійних сюжетів. Спочатку вони з'являються в пейзажах, а пізніше — у квіткових натюрмортах. У цей період художники приділяли максимум уваги реалістичності картин, наслідуючи принципи античного мистецтва. Це підкреслює і Дж. Мігер:

«Використання ботанічних зображень у живописі особливо поширилося в XV–XVI століттях, коли художники все більше цікавилися реалістичним зображенням об'єктів світу природи. Мета цих зображень часто була по-

двійною — окрім декоративних властивостей, рослини та квіти зазвичай мали символічне значення або асоціацію, пов'язану з предметом картини. Таким чином, рослина може бути зображена або як атрибут, який дає ключ до ідентичності суб'єкта або особи, яка його спостерігає, або як надання моральної чи філософської анотації на тему» (Meagher, 2007).

Ваза з гвоздиками, що символізують божественну любов, була популярним мотивом у живописі італійського Відродження.

Загальновизнано, що найбільших успіхів вдалося досягти представникам фламандської школи натюрморту, де квіти з'являлися і як доповнення до фруктових композицій, і як самостійний об'єкт. Неймовірна реалістичність і деталізація зображень на темному тлі забезпечили їм безсмертя і впізнаваність навіть серед людей не надто обізнаних з мистецтвом. Бачимо тут і численні зображення гвоздик серед інших квітів, переважно в центрі або верхній частині композиції (наприклад, твори Яна Девіда де Хема (іл. 6), Амброзіуса Босхарта тощо).

Хоча ці червоні квіти означали смертність у християнському мистецтві, вони несли значення земної любові та відданості на весільних портретах того ж періоду. Відтак від символу материнської жертвовної любові перейшли до любові подружньої, тому гвоздики почали активно з'являтися на портретах наречених (і чоловіків, і жінок) як своєрідна обіцянка любові та вірності в шлюбі (відомі портрети авторства Г. Гольбейна (іл. 7), А. Ізенбрандта (іл. 8), Я. Ротіуса (іл. 9)).

Коли гвоздики опинилися в Нідерландах, загальновизнаній європейській столиці квітів і квітників, місцеві селекціонери створили багато сортів цієї квітки, які поширилися усією Європою. Адже перші квітки були п'ятипелюсткові (саме тому вони нагадували сліди від цвяхів на Розп'ятті й тому на хронологічно найбільш ранніх зображеннях у мистецтві бачимо їх саме такими), а надалі бачимо великі багатопелюсткові гвоздики найрізноманітніших відтінків. Гвоздика тут також символізувала земну любов і шлюб: у Нідерландах наречена часто носила в день весілля рожеву гвоздику. Згідно з фольклорною традицією, наречена ховала таку гвоздичку десь на собі, щоби потім її знайшов наречений. Асоціація рожевого кольору з коханням і шлюбом чітко простежується

Іл. 8. Адріан Ізебрандт. Портрет для нареченої. 1520. Художній музей Портленда.

ся на портретах, як правило, на честь одруження чи заручин, на яких чоловік, який сидить, тримає рожеву гвоздику. Панель, яку приписують Гансу Мемлінгу, і портрет роботи Рембрандта (іл. 10) засвідчують цей стійкий зв'язок протягом двох століть. У цьому контексті варто згадати два типи голландських натюрмортів, у яких бачимо гвоздику: гвоздика поряд із черепом, свічкою чи пісочним годинником у *Vanitas*-натюрмортах натякає на тимчасовість життя, краси та земного кохання; як частина букетів з екзотичних квітів, вона також символізує створену Богом гармонію природи та «божественну красу».

Хоча офіційною квіткою Іспанії гвоздика не є, вона вважається «народною квіткою» країни. Особливо червона гвоздика асоціюється з традиційною іспанською жіночністю та образом «іспанки» в мистецтві XIX–XX ст., а також коридою (квіти часто кидають матадору після вдалого виступу). Іспанські художники XIX століття часто зображували жінок із гвоздиками як уособлення національного характеру — пристрасного й гордого. Квітка стала частиною візуального коду «іспанськості» поряд із віялом і мантилеєю.

Коли гвоздики з'явилися в Англії, то, як говорить літературна легенда, завдяки Вільяму Шекспіру отримали назву «carnation» (так поет уперше згадав цю квітку у своїх текстах). Насправді сам термін існував у мові раніше (походить від «коро-на», «вінок», які в англійській мові відомі від XV ст., хоча самі квіти завезли сюди щойно в XVI ст.), але в літературному творі, дійсно, вперше цю квітку під такою назвою згадує саме Вільям Шекспір. У Британії гвоздики вирощували в королівських садах уже від XVI ст., і вони стали популярними серед аристократії як декоративна та «шляхетна» квітка (тут відіграв роль статус «божественної квітки» та постійна присутність гвоздик під час різноманітних церемоній). Цікаво, що королева Єлизавета також любила ці квіти й постійно закупувала в палац.

У XIX — на початку XX століття гвоздика стала популярною квіткою для бутоньєрок у джентльменів. Особливо біла гвоздика асоціювалася з елегантністю та стриманістю. Наприклад, її часто носив письменник Оскар Вайльд (іл. 11), що додало квітці культурного шарму й асоціацій з естетизмом. Саме із цим письменником пов'язана додаткова семантика квітки — зелені гвоздики ста-

ли символом ЛГБТ-спільноти, звичайно, не таким відомим як веселковий прапор, однак упізнаваним. Отож, 1892 року, під час прем'єри своєї п'єси «Віяло леді Віндермер» у St James's Theatre, О. Вайльд попросив кількох друзів з'явитися із зеленими гвоздиками в бутоньєрках (Beckson, 2000). Це був досить «трудомісткий» символ, оскільки в природі не буває зелених гвоздик, такого забарвлення можна було досягти лише вирощуючи гвоздики в спеціальному розчині. Такі неприродні гвоздики відображали філософію Оскара Вайльда, яка свідчить, що штучне пріоритетне перед природним: «Менше природності — у цьому наш перший обов'язок».

Це був жест у дусі естетизму — мистецтво заради мистецтва, витончена штучність і гра із символами. Згодом зелена гвоздика стала неофіційним знаком упізнавання серед чоловіків, які належали до гомосексуальних кіл Лондона. В умовах криміналізації гомосексуальності у Великій Британії (до 1967 р.) такі приховані маркери мали особливе значення.

Ця історія мала продовження. 1894 року письменник Роберт Гіченс опублікував роман «The Green Carnation», який був сатирою на оточення О. Вайльда. Саме відтоді назва закріпила асоціацію зеленої гвоздики з «естетами» та прихованою гомосексуальною культурою. Після судового процесу над О. Вайльдом 1895 року зелена гвоздика почала сприйматися як ще виразніший, хоч і ризикований, символ «інакшості». Сьогодні гвоздика не є загальним або офіційним символом ЛГБТ-спільноти (на відміну від прапора чи рожевого трикутника), її значення радше історичне — пов'язане з культурою декадансу, естетизму та ранньою гей-ідентичністю в Британії кінця XIX ст. Отже, О. Вайльд додав гвоздиці — зокрема зеленій (green carnation) — естетизованого, декадентського й навіть провокаційного значення, вона стала символом не лише стилю, а й прихованої сексуальної ідентичності в осередках декадентської інтелігенції кінця XIX ст.

Варто згадати, що віддавна й до сьогодні гвоздика прикрашає мантию студентів Оксфорду під час складання сесії: на першому іспиті вона повинна бути білою, потім рожевою, на останньому — червоною (вважається, що колись студенти між іспитами тримали білу гвоздику в червоному чорнилі, тому до останнього іспиту вона ставала червоною).

В Іспанії гвоздика не просто декоративна квітка, а елемент культурного коду, який поєднує фоль-

Іл. 9. Ян Альберт Ротіус. Портрет дівчинки з гвоздиками. 1663. Художня галерея Онтаріо, Торонто.

кльор, релігію та політику. Тут квітка віддавна користується великою повагою, вважається оберегом від бід і злих сил, тому її часто використовували як своєрідний оберіг (наприклад, дарували чоловікам,

які йшли на війну). Найпомітніше гвоздика асоціюється тут з регіоном Андалусія, жінки традиційно прикрашають червоною гвоздикою волосся під час танцю фламенко, тому квітка стала частиною

Лл. 10. Рембрандт. Дівчина з гвоздикою. 1660-ті. Метрополітен-музей, Нью-Йорк.

«типового» андалузького образу — разом із сукнею *traje de flamenca* вона символізує пристрасть, темперамент, життєву силу (Pamies & Natale, 2015). Іспанець, що дарував дівчині червону гвоздику, таким чином зізнався їй у коханні. У католицькій

традиції Іспанії гвоздики часто використовують під час Страсного тижня (*Semana Santa*), процесій на честь Богородиці, а також місцевих патрональних свят.

Саме від історичних подій у Франції гвоздика

Іл. 11. Оскар Вайльд. Фотопортрет Наполеона Сароні. 1882.

отримала нову символіку під час подій 1574 року, так звана «Змова гвоздик», коли дворяни-протестанти намагалися звільнити з-під нагляду королівського двору двох принців крові: Генріха Наварського (майбутнього короля Генріха IV) і Людовика I Бурбона-Конде. Змова відбулася наприкінці правління Карла IX, у період релігійних воєн між католиками та гугенотами, а назва походить від того, що змовники нібито використовували гвоздики як умовний знак упізнавання (за іншою версією, квіти були частиною сигналу під час спроби організувати втечу з Венсенського замку).

Гвоздику у Франції перетворили на справжній

символ революції під час Великої французької революції (1789–1799), і це відбулося завдяки кільком ключовим подіям і культурним практикам. У перші роки революції гвоздика стала популярною як символ свободи та республіканських цінностей і її носили в петличках революціонери разом з кардами трьох кольорів (*bleu-blanc-rouge*), червона підкреслювала страждання та боротьбу за свободу, а біла — чистоту намірів революції. Крім того, 5 жовтня 1789 року тисячі жінок рушили з Парижа до Версаля, вимагаючи хліба, а гвоздики використовували як символ єдності народу — були легкими у виготовленні та носінні, що робило їх зручною

Лл. 12. Мурал у Лиссабоні, створений до 23 квітня 2024 – 50 років революції гвоздик у Португалії.

«революційною емблемою». У революційних клубах, особливо в Парижі, активісти носили гвоздики як знак солідарності та належності до республіканської фракції, квітка була дешевою, яскравою та легко впізнаваною навіть серед натовпів людей на площах (Censer, 2001). Як результат, гвоздика у Франції стала символом політичної участі, асоціювалася з ідеями свободи, рівності та братерства, хоча офіційним символом революції залишався триколон.

З іншого боку, за часів цієї ж революції дворяни, засуджені до страти на ешафоті, традиційно приколювали собі гвоздики, оскільки ця квітка вважалася символом честі та мужності в момент смерті, асоціювалася з кров'ю та стражданням, що робило її символічним знаком трагічної відваги. Ця традиція особливо була помітна серед аристократів і монархістів під час революційних страт у Парижі 1793–1794 років (період Терору). У щоденниках і листах того часу можна знайти згадки, що деякі засуджені спеціально приколювали бутоньєрку з гвоздиком перед виходом на ешафот (Censer, 2001). Отже, гвоздика поступово трансформувалася від аристократичного символу до революційної

квітки й символу відваги на ешафоті.

Знову про гвоздику як революційну квітку згадали 1974 року — під час Революції гвоздик у Португалії. 25 квітня 1974 року в Португалії відбувся військовий переворот, організований молодими офіцерами — членами Руху збройних сил (MFA), які повалили авторитарну диктатуру Антоніу Салазара і його наступника Кастану, що трималася при владі майже 50 років. Очікувалося, що буде збройне протистояння, але народ масово підтримав військових, і все пройшло майже без крові — тому її назвали «мирною революцією». Працівниця ресторану Селеста Каєро (Celeste Caeiro) вийшла на вулицю з червоними гвоздиками, які мала подарувати на честь відкриття ресторану (але його скасували через переворот) і почала дарувати гвоздики солдатам, які встромляли їх у дуло автоматів (мирна зміна влади, квітка замість кулі, зброя, що не стріляє) і на уніформу як знак миру. Інші солдати та цивільні швидко підхопили ідею, і квітка перетворилася на символ мирної революції та підтримки зміни режиму (кінець цензури та колоніалізму). У наші дні в Португалії гвоздики зображені на численних пам'ятниках, плакатах, живописі, марках, постійно

тиражуються в масовій культурі. Щороку 25 квітня у Португалії святкується День Свободи — вулиці, прапори, балкони прикрашають червоними гвоздиками як центральним елементом національної пам'яті (іл. 12).

Висновки. Символіка гвоздики в мистецтві надзвичайно багатозначна та змінювалася залежно від історичного періоду, культурного контексту та жанру мистецтва. Вона є однією з найстаріших іконографічних квіток (після лілії та троянди) в європейській традиції. Аналіз історії та європейської візуальної культури дозволяє простежити багатовимірну символіку гвоздики, що еволюціонувала під впливом релігійних, культурних та політичних контекстів. У міфологічних уявленнях Давньої Греції та Риму гвоздика втілювала ідеали гармонії, героїзму та божественної досконалості, що надало квітці первісний сакральний статус. Християнська культура, зокрема середньовічна іконографія та літургійне мистецтво, перенесла цей символ у релігійну площину, де гвоздика виступала зна-

ком чистоти, страждання і жертвності Христа. З часом, особливо в епоху ранньомодерної Європи, її символіка розширилася і проникла в соціально-політичні практики: у Франції під час Великої революції гвоздика стала знаком революційної солідарності та мужності, що відображало готовність брати участь у громадських трансформаціях і ризикувати власним життям заради політичних ідеалів.

У сучасному контексті гвоздика продовжує функціонувати як багаторівневий символ: вона одночасно відображає культурну традицію, історичну пам'ять та соціально-політичну ідентичність, слугуючи знаком відваги, солідарності та ритуальної участі в колективних подіях. Еволюція образу гвоздики демонструє, що навіть простий природний об'єкт може стати потужним культурним маркером, здатним трансформуватися у відповідь на зміни суспільних, релігійних та політичних умов, і водночас зберігати зв'язок із сакральними та емоційними смислами, закладеними в його первісній символіці.

Література:

- Ру, Дж. (2024). *Флорографія. Ілюстрований довідник з вікторіанської мови квітів*. Переклад А. Цимбал. Київ: ArtHuss.
- An epic journey of flowers: The history of art and painting*. (2023, August 23). THURSD. <https://thursd.com/articles/flowers-in-art-and-paintings>
- Beckson, K. (2000). *Oscar Wilde and the Green Carnation*. *English Literature in Translation*, 18(4), 387–397.
- Censer, J. R. (2001). *Liberty, equality, fraternity: exploring the French Revolution*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.
- Dubey, K. (2019). Plant Symbolism in Painting. *International Journal of Research GRANTHAALAYAH*, 7(11), 92–94. DOI: <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v7.i11.2019.3707>
- Gottesman, S. (2017). *A Brief History of Flowers in Western Art*.
- Haig, E. (2022). *The Floral Symbolism of the Old Masters*. Legare Street Press.
- Heilmeyer, M. (2004). *The Language of Flowers: Symbols and Myths*. Hardcover.
- Meagher J. (2007). *Botanical Imagery in European Painting*. Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Pamies, A., & Natale, D. (2015). Floral symbolism in creative metaphors and in phraseology. In C. Grandl, K. McKenna, et al. (Eds.), *Bis dat, qui cito dat: Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language and Literature* (pp. 305–318). Peter Lang.

References:

- An epic journey of flowers: The history of art and painting*. (2023, August 23). THURSD. <https://thursd.com/articles/flowers-in-art-and-paintings>

- Beckson, K. (2000). *Oscar Wilde and the Green Carnation*. *English Literature in Translation, 1880–1920*, 18(4), 387–397.
- Censer, J. R. (2001). *Liberty, equality, fraternity: exploring the French Revolution*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.
- Dubey, K. (2019). Plant Symbolism in Painting. *International Journal of Research GRANTHAALAYAH*, 7(11), 92–94. DOI: <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v7.i11.2019.3707>
- Gottesman, S. (2017). *A Brief History of Flowers in Western Art*.
- Haig, E. (2022). *The Floral Symbolism of the Old Masters*. Legare Street Press.
- Heilmeyer, M. (2004). *The Language of Flowers: Symbols and Myths*. Hardcover.
- Meagher J. (2007). *Botanical Imagery in European Painting*. Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Pamies, A., & Natale, D. (2015). Floral symbolism in creative metaphors and in phraseology. In C. Grandl, K. McKenna, et al. (Eds.), *Bis dat, qui cito dat: Gegengabe in Paremiology, Folklore, Language and Literature* (pp. 305–318). Peter Lang.
- Ru, J. (2024). Florohrafiia. Ilustrovanyi dovidnyk z viktorianskoi movy kvitiv [*Floriography: An illustrated guide to the Victorian language of flowers*]. A. Tsymbal, trans.). Kyiv: ArtHuss. (in Ukrainian)

Iryna Kostiuik

The evolution of the carnation image in visual culture: from a sacred symbol to a socio-political sign

Abstract. The aim of this study is to provide a comprehensive analysis of the evolution of the carnation's image in visual culture, tracing its development from a mythological motif and sacred symbol in religious art to its status as a socio-political sign in modern and contemporary cultural practices. The study examines the historical and cultural preconditions for the formation of the carnation's symbolic meaning within the European cultural tradition; identifies the main iconographic and semantic features of the image in mythology, Medieval and Renaissance art; traces the process of secularization of the carnation's image in Early Modern art; and investigates the transformation of its symbolism in the context of 19th–20th century socio-political movements, as well as its use in media spaces as a tool of ideological communication and collective memory.

The symbolism of the carnation has shifted depending on historical period and cultural context. In mythological representations, the carnation embodied ideals of heroism and divine perfection, while in Christian culture it became a sign of purity, suffering, and Christ's sacrifice. Over time, its symbolism expanded: in France, the carnation became a sign of revolutionary solidarity and courage; in England, it was associated with aristocracy. In contemporary contexts, the carnation continues to function as a multi-layered symbol, reflecting cultural tradition, historical memory, and socio-political identity, and serving as a sign of courage, solidarity, and ritual participation in collective events. The evolution of the carnation's image demonstrates that an ordinary flower can become a powerful cultural marker, capable of transforming in response to social, religious, and political changes, while simultaneously maintaining its connection to the sacred and emotional meanings embedded in its original symbolism.

Keywords: carnation, visual culture, image evolution, symbol in art, symbol in culture.